

кореляційних зв'язків між показниками Організаційного тесту, що характеризують ефективність прийняття рішень в проблемній ситуації, і евристичної надійності керівника при вирішенні процесуальних завдань.

Ключові слова: прийняття рішень, евристична надійність, проблемна ситуація, організаційний тест, рішення задач.

Basinskaya I. V. Heuristic reliability in tasks of modelling activity in problem situations.

The article deals with scientific approaches on the issue of decision-making significance in the process of heuristic reliability. The results of experimental studies of the effectiveness of decision-making in problem situations, depending on the heuristic reliability of the leader in solving the procedural tasks. Under heuristic reliability refers to the ability to find solutions to the complexity of the given levels of problematic tasks within a specified time and under certain conditions of activity. The experiment to determine of the heuristic reliability included the decision procedural tasks presented 3 difficulty levels - low, medium and high. Decision making - the process of selecting from a number of alternatives, which allows to overcome the objective and subjective uncertainty of the situation and requires personal effort to reduce its level of uncertainty. To determine the effectiveness of decisions taken advantage of modeling management activities ("Organizing test" adaptation T.Y. Bazarov) and the creation in it of a problem situation, for which it was necessary to demonstrate the ability of solutions to create a complete image of the proposed problems - see the contradictions and to allocate time spatial conflicts, evaluate them and make decisions based on the available human, time and material resources. The results of experimental studies have shown a significant positive correlation between the indicators of the Organizing test, characterizing the efficiency of decision-making in problem situations, and heuristic reliability leader in solving the procedural tasks.

Keywords: making decisions, heuristic reliability, problem situations, organizational test, solving tasks.

Сведения об авторе:

Басинская Ирина Валентиновна – старший преподаватель кафедры общей и клинической психологии факультета социокультурных коммуникаций БГУ.

Статтю подано до друку 12.05.2016

УДК 159.923.2 – 055.25

© О. Ю. Бондарчук, 2016

О. Ю. Бондарчук (м. Київ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ МАТЕРІ У ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бондарчук О. Ю. Соціально-психологічні детермінанти формування образу матері у дівчат юнацького віку у сучасному суспільстві. У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз соціально-психологічних детермінант формування образу материнства у дівчат юнацького віку як однієї зі складових Я-концепції особистості. Підкреслено значення з'ясування особистісних та соціальних факторів у контексті щодо їх впливу на психологічну готовність до виконання материнських функцій. На основі аналізу психологічних підходів до розуміння материнства, зроблено спробу визначити поняття «образ матері». Становлення Я-образу майбутньої матері розглянуто через призму ціннісно-особистісного підходу, де цінність материнства є особистісно значущою життєвою цінністю у дівчат юнацького віку. Представлено

до розгляду погляди вітчизняних та іноземних психологів щодо структурних компонентів образу матері. Висвітлено вплив соціально-економічних змін, переоцінки родинних традицій, цінностей міжособистісних взаємин на формування позитивного емоційно-значущого уявлення про образ матері та дитини у світі та сучасному українському суспільстві.

На основі аналізу проведеного дослідження виділено критерії, які є базовими для формування образу матері у дівчат юнацького віку: ціннісне ставлення до материнства; ідентичність дівчини з образом власної матері; ціннісне ставлення до партнера як батька майбутньої дитини та емоційне прийняття образу майбутньої дитини. Визначені перспективи подальшої наукової роботи, що полягають у вивченні вмотивованості народжувати дітей та переструктуруванні ціннісної ієрархії відносно сімейних орієнтирів під впливом змінюваності системи соціальних цінностей дівчат на різних етапах онтогенезу.

Ключові слова: материнство, Я-образ матері, юнацький вік, дитина, цінності, сім'я, суспільство, особистість.

Постановка проблеми. Материнство – це багатовікова цінність суспільства, глибинні витоки життя, символ святості, духовності, вічності, тепла та любові.

XXI століття, яке ознаменувалося швидкими темпами глобалізації, змінило роль жінки-матері у суспільстві. У наш час материнство посідає одну з другорядних ролей у ієрархії цінностей жінки, а перевага здебільшого почала надаватися високому професійному статусу та кар'єрі. Трансформація гендерних ролей та зміна стереотипів повсякденного життя, які нині спостерігаються у соціумі, висувають на перший план проблеми несформованості готовності до прийняття соціальної ролі матері жінкою, неусвідомленість майбутнього материнства, знецінення дитини тощо.

Значущість вивчення становлення Я-образу матері на сьогодні пов'язана також зі змінами сімейних цінностей, переоцінкою родинних взаємин та патернів гендерних ролей. Беручи до уваги сучасний демографічний стан України, можна очікувати, що виявлення соціально-психологічних факторів, які впливають на формування уявлень про роль матері дозволять цілеспрямовано формувати компоненти Я-образу матері та усунути психологічні проблеми, які призводять до несформованості психологічної готовності до виконання материнських функцій та зниження ціннісної сутності особистості жінки як матері.

Аналіз наукових досліджень. У психологічній літературі [Б. Брутман, Г. Філіппова] материнство розглядається як соціально-культурне утворення, сутність якого розкривається у виношуванні, народженні, догляді, захисті дитини, забезпечені умов для її повноцінного розвитку [1; 8]. Етологічні концепції [Д. Візела, Е. Неша, Н. Тінбергена] засвідчують, що не дивлячись на існування базових біологічних передумов, вирішальну роль у формуванні материнської поведінки відіграють соціальні чинники [2, с. 114]. Також позиції соціальної детермінації цього феномена дотримуються й прихильники теорії материнської депривації [Б. Бенджамін, Д. Віннікотт, Е. Еріксон, М. Раттер], трактуючи материнство як соціальне утворення і необхідну умову повноцінного розвитку дитини [2, с.107].

З позиції культурно-історичного підходу інститут материнства став розглядатися як історично обумовлений, такий, що змінює свій зміст від епохи до епохи (ці дослідження проаналізовані в роботах І.С. Кона, М. Мід, Е. Еріксона, М.С. Радіонової, Г. Каплан та ін.). Жіноче бажання мати та вирощувати дітей знаходиться під впливом культурних очікувань та можливостей.

З часом наукова думка прямувала до більш широкого концептуального розуміння та термінологічної визначеності феномену материнства. За даними Е. Бадінтер, поняття "материнський інстинкт" є міфом. Г.Г. Філіпова, розглядаючи детермінанти розвитку

материнської сфери, говорить про відповідні потреби, за рахунок яких матір'ю досягається виконання її материнських функцій. "Базовою для материнської сфери є потреба у контакті з об'єктом, носієм специфічних етологічних стимулів – гештальту дитинства. Ця потреба не єдина, але може розглядатися як системоутворююча для материнської сфери". Материнська сфера формується протягом онтогенезу, народження дитини суб'єктивно сприймається як не першочергове для виживання та регулюється в часі в залежності від матеріального, соціального та психологічного стану жінки. До того ж, "потреба в материнстві потребує рефлексії своїх суб'єктивних станів та співвіднесення з умовами та способами їх отримання." [8, с.443-450]. Тому можна заключити, що розвиток материнської сфери відноситься до вищих потреб, а значить, відповідає "більш високому рівню особистісного розвитку та біологічної ефективності та сприяє самовдосконаленню" [4].

З огляду на вище зазначене, **метою статті є** теоретичне вивчення та емпіричне дослідження соціально-психологічних детермінант формування образу матері у дівчат юнацького віку.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Спроба визначити «образ материнства» як структурне новоутворення самосвідомості жінки була зроблена С.Моховою. Поняття «самосвідомість батьківства» вчена розглядає як усвідомлення особистістю себе як суб'єкта системи психологічних відносин, що включає потребнісне, емоційне та когнітивне ставлення, а також, самоставлення [2, с. 142-143]. Близьке за змістовою сутністю поняття «образ матері» вченими (Н.Васягіна; Г.Філіпова; М.Чібісова) пояснюється як потребово-мотиваційна, духовна сфера самосвідомості жінки, яка формується впродовж всього життя та залежить від історичного розвитку соціуму.

Становлення образу майбутньої матері у дівчат юнацького віку формується через призму ціннісних орієнтацій та цінностей. І.С.Кон визначає ціннісні орієнтації як систему установок, через які індивід сприймає ситуацію та обирає відповідний спосіб життя. Данна система установок закладається у людини ще у батьківській сім'ї та має свою структуру [5]:

1) *когнітивний компонент*, який характеризується тим, що інформація в ньому знаходиться на рівні переконань. Це переконання в пріоритетності будь-яких цілей, типів і форм поведінки, а також переконання в пріоритетності будь-яких об'єктів у певній ієрархії;

2) *емоційний компонент*, який характеризується спрямованістю емоцій по відношенню до тієї чи іншої ціннісної орієнтації та реалізується в емоційному забарвленню і оціночному відношенні до спостережуваного. Саме афективний компонент визначає переживання і почуття людини, показує значимість тієї чи іншої цінності;

3) *поведінковий компонент*, який може бути як раціональним, так і ірраціональним; головне в ньому – це направленість на реалізацію ціннісних орієнтацій, досягнення значимих цілей, захист тієї чи іншої суб'єктивної цінності.

У юнацькому віці, коли відбувається орієнтація дівчини на майбутнє, процес засвоєння цінностей життя, зокрема й цінності материнства, і їх перетворення в змістовні елементи ціннісних уявлень виступають психологічною основою формування ціннісних орієнтацій особистості молодшої людини. Особливості протікання даного процесу умовно поділяють на три взаємопов'язані етапи: - *на першому етапі* відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалась дівчина до цього; власний досвід життєдіяльності виступає важливим джерелом ціннісних орієнтацій; - *на другому етапі* засвоєння цінностей проходить не лише шляхом утворення цілісних функціональних одиниць уявлень щодо власного материнства, а й комунікативних – через засоби масової інформації і пропаганду; - *на третьому етапі* необхідною умовою формування цінностей виступає діяльність, виражена в особистих внутрішніх відношеннях до об'єктивних умов свого буття.

Під час засвоєння соціального досвіду у дівчини формуються певні особистісно значущі ідеали, переконання, інтереси не лише щодо життя вцілому, а й власного материнства, які складають її цінність як майбутньої матері. Н.П.Мальтінікова обґрунтувала поняття «цінність материнства» як складну динамічну систему суб'єктивного відображення загальнолюдських цінностей, які пов'язані з народженням дитини, надають сенс життю і поведінці людини у батьківстві, що проявляється в індивідуальних та колективних уявленнях про бажане, належне й дійсне у батьківській поведінці, про цілі виховної діяльності, засобах їх реалізації, своїх правах та обов'язках у даній ролі.

На думку дослідниці, суб'єктивні переживання ідентичності, що супроводжують інтерналізацію материнської ролі, дозволяють дівчині сформувати ціннісне ставлення до материнства і оцінювати себе як матір на трьох рівнях[6]:

1) культурному – з точки зору неусвідомленого стану готовності сприймати, оцінювати і діяти в материнстві на підставі стійких духовних цінностей, глибинних аксіологічних настанов, які виступають основою способу життя індивіда або соціальної групи, що належать до певної культури;

2) соціальному – з точки зору усвідомлюваних і неусвідомлюваних суспільних цінностей, норм і установок, що існують в даний момент часу, пов'язаних із соціальними, економічними і політичними умовами життя;

3) індивідуально-особистісному – з точки зору внутрішнього світу матері, у відповідності до структури її актуальних потреб і індивідуальних життєвих прагнень.

Образ материнства є одним зі складових образу світу. О.В. Пономарьова [7] висунула припущення про те, що умовою для формування образу матері у жінки є наявність у неї сформованого образу власної матері. Вона розглядає образ власної матері як реальну складноорганізовану структуру, що складається з двох блоків: модального і амодального. Модальний блок містить зоровий, слуховий, нюховий, смаковий і дотиковий блоки і відповідає за чуттєве сприйняття образу власної матері. Центральний, амодальний блок містить у собі інтегрований образ власної матері, уявлення дитини про неї. Центральний інтегрований блок образу матері пов'язаний з модальним блоком Я, в якому відображаються поняття «Я-концепція», «Я-майбутня мати». Наявність тріади-системи модальних блоків і двох амодальних блоків (центрального і блоку образу Я) відображає тривірневу структуру образу матері: сенсорно-перцептивного, інтелектуального та особистісного компонентів.

Образ дівчини себе як майбутньої матері нерозривно пов'язаний та залежить від змісту його структурних компонентів. Досліджуючи компоненти материнства, В. Івакіна у структурі готовності до материнства виділила два блоки: 1) психологічна готовність, яка включає мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний та поведінковий компоненти; 2) соціально-культурна готовність до материнства, яка виявляється у створенні моделей материнства та дитинства, що відповідають культурно-історичним вимогам соціуму [4].

Тенденції соціального поступу знаменуються прагненням жінки зайняти лідерські позиції як у професійній сфері, так і у власній сім'ї. Це призводить до кардинальних змін у моделі материнства. Так, ще у другій половині минулого сторіччя у світі виникла нова ідеологічна субкультура, яка отримала назву child-free («вільні від дітей»). Основною ідеєю «child-free» є відмова від дітей задля власної свободи та пропаганда бездітного способу життя. За переконанням представників цієї субкультури «відсутність дітей – це привілея «розвинутого» соціуму!». Серед причин, які спонукають людей вступати у цей рух: небажання жертвувати особистим простором чи часом заради дитини, відраза від дітей, негативні результати спостереження за дітьми родичів чи знайомих, задоволеність домашніми тваринами тощо. В останні декілька років рух child-free об'єднує все більше і більше прихильників (серед яких

переважна кількість жінок) у різних куточках світу, що суттєво впливає на демографічні показники народжуваності цих країн. Так, в Україні за даними неофіційної статистики на 2013 рік нараховувалося щонайменше 4% child-free- прихильників віком від 16 до 48 років. Проте дійсної цифри не в змозі навести жоден із органів статистики у нашій державі, оскільки представники цієї течії приховують свою позицію від широкого кола аудиторії, займаючись активною пропагандою лише в соціальних мережах або форумах [3].

В останні десятиліття зазнав змін також і образ дитини. У європейському суспільстві, на думку історика Ф.Арієса, він став сприйматися як надокучливе, непотрібне створіння, яке намагаються «відвинути» навіть чисто фізично, зменшуючи кількість та якість тілесного контакту, роблячи виховання дитини подібним до технологічного процесу [8, с. 410-415]. Жінка на порозі материнства виявляється неосвіченою навіть у елементарних особливостях розвитку дитини та своїх функціях по догляду за ним та спілкуванням, що часто знаходить своє відображення у низькому рівні потреби у дитині.

Деякі вчені [А.І.Антонов, В.В. Бойко, А.Г.Харчев, Я.І.Рубін] вбачають потребу у дитині як соціально-біологічне або ж соціально-психологічне явище, яке залежить від біологічних властивостей жінки, характеру виконуваної нею соціальної ролі тощо. В.В. Бойко у своїх дослідженнях говорить про те, що потреба в дітях, як стале соціально-психологічне явище, має складний характер. Дана потреба у жінки визначається структурою, до якої включено елементи суспільного та індивідуального планів. Як соціально-психологічне утворення в особистості, материнство представлене комплексом установок, які відповідають сформованому соціально-історичному типу родини, у якій виховувалася дівчина. Ці установки визначають не тільки ставлення до цінності дитини, їх чисельності в сім'ї, а й підходи до виховання. З іншого боку, це певна ступінь любові до дитини, властива індивіду як носію засвоєних суспільних норм та цінностей, установок по відношенню до дітей взагалі. На думку вченого, потреба в дітях проявляється в тому, що «без дітей людина відчуває труднощі в самореалізації себе як особистості». Особистісна самореалізація в даному аспекті визначається процесом виховання малюка, передачі йому суспільнозначущих цінностей і т.д.

Вагомим фактором, який визначає прагнення до самореалізації дівчини як матері, є роздвоєність між кар'єрою та сім'єю. Жінки, які більше зорієнтовані на сім'ю увесь свій вільний час хочуть присвятити обов'язкам дружини та матері, як це колись робили їх власні матері. У жінок, які орієнтовані на кар'єру, зберігається ціннісне ставлення до соціальної активності, при цьому може відбуватися відчуження від переживань материнської ментальності [2; 8]. Вчені (Т.В.Говорун, О.М.Кікінеджи, У.Т.Воробйова) одногосно висловлюють думку щодо того, що підростаюче покоління дівчат знаходяться на роздоріжжі між кар'єрою, заміжжям та материнством. Культурний тиск, який здійснюється на жінку, вимагає від неї не лише відповідати ідеалам материнства, а й проявляти економічну активність для задоволення базових потреб родини.

Помітний вплив на формування світогляду та цінностей життя у сучасному суспільстві здійснюють засоби масової інформації. Г.С.Абрамова звертає увагу на те, що «поки своя система цінностей не склалася, діти юнацького віку легко піддаються моральному релятивізму: якщо все відносно, значить, все дозволено, все, що можна зрозуміти, можна виправдати і так далі». Реклама, різні телевізійні шоу, відео-кліпи є одним із тих елементів сучасного життя, які можуть здійснювати вплив на формування системи цінностей молодого покоління, навмисно створювати віртуальну соціокультурну реальність, нав'язувати певні стереотипи поведінки, установки, які деформують «образ світу» особистості, змінюють гендерні патерни ролей, а отже і переструктуровують відношення суспільства як до жінки в цілому, так і до виконання нею материнських функцій.

Методологічний апарат констатувального експерименту із дослідження складових Я-образу матері у дівчат юнацького віку складався з комплексу діагностичних методик таких, як: 1) методика PARi Е. Шеффер і Р. Белла (адаптація Т.В.Нещерет); 2) методика «Опитувальник термінальних цінностей» І. Г. Сеніна; 3) опитувальник взаємин з батьками та опитувальник взаємин з власною майбутньою дитиною (модифіковані варіанти опитувальника «Взаємодія батьки-дитина» І. М. Марковської); 4) методика «Уявлення про ідеальне батьківство» Р. В. Овчарової, Ю. А. Дегтярьової; 5) проєктивна методика «Батьківський твір» (тема «Я і моя дитина»); 6) проєктивний тест «Сім'я»; 7) авторська анкета «Рефлексивні очікування дівчини стосовно майбутнього материнства».

Вибірку дослідження склали 52 студентки віком 17-19 років.

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що: *високий* рівень (19,91%) сформованості Я-образу матері характеризується орієнтацією дівчини на сімейну сферу та материнство, її уявленням про себе як про дбайливу, розуміючу майбутню матір; наявна ідентичність із образом власної матері, яка виявляється у прагненні наслідування стилю виховання та взаємодії з майбутньою дитиною; батько дитини повинен приймати активну участь у виховному процесі та бути залученим до сімейних справ; при побудові взаємин із майбутнім малюком дівчата орієнтовані на співпрацю, взаєморозуміння, оптимальний емоційно-ціннісний контакт та відсутність зайвої концентрації на майбутній дитині.

Середній рівень (44,36%) – дівчатам властиві відсутність однозначного позитивного чи негативного ставлення до майбутнього материнства, на момент проведення дослідження вони націлені, здебільшого, на навчання та професійний розвиток; незадоволеність становищем у батьківській родині викликає потребу в домінуванні над партнером у майбутній сім'ї, де включеність у виховання дитини батьком є не обов'язковою та може самостійно здійснюватися самою дівчиною; проєкується помірний емоційно-ціннісний контакт із майбутньою дитиною, розуміння всієї повноти відповідальності за дитину, її виховання та становлення як особистості.

Низький рівень (35,73%) Я-образу майбутньої матері є елементарно сформованим та майже не складає цінності для дівчат в теперішній час. Досліджувані зорієнтовані на задоволення власних потреб, які допоможуть їм проявити власне «Я» та досягти матеріальних благ. Дівчата не здатні чітко ідентифікувати себе з образом власної матері; проявляють невпевненість у необхідності виховної функції батька; зниження цінності дитини, образ дитини та емоційний контакт з нею є в більшості випадків негативний, викликає роздратування та гнів, що може спричинити намагання тримати емоційну дистанцію з майбутнім малюком.

Опитування, яке здійснювалося за допомогою авторської анкети «Рефлексивні очікування дівчини стосовно майбутнього материнства», показало, що: - 48% респондентів оптимальним для народження дитини вважають віковий період 20-25 років; 44% надають перевагу народженню дитини у 25-30 років; 4% вважають, що дитину краще народжувати до 20 років та 4% вважають, що дитину краще народжувати після 30 років; - 29% дівчат вважають материнство обов'язком жінки, 23% - призначенням; 19% - постійною працею, 17% - творчістю, 12% - біологічною функцією; - 40% опитаних віддають перевагу створенню сім'ї, 23% обрали кар'єрне зростання; для 31% опитуваних сім'я і кар'єра мають рівноцінне значення, не визначились з вибором 6%.

Для 44% респонденток «дитина» це сенс життя, 17% - продовження роду, 12% - відповідальність, по 10% - індивідуальність та ті, що не визначились, 5% вважають, що дитина, це те, що робить сім'ю сім'єю, 2% - це клопоти.

Результати анкетування продемонстрували, що серед досліджуваної вибірки спостерігається спрямованість позиції дівчат на майбутнє материнство у період з 20 до 30 років, яке відмічається в орієнтації на сімейну сферу чи поєднанні сім'ї та професійної діяльності.

Материнство у більшості респонденток визначається як призначення чи обов'язок жінки, що сприяє її самореалізації. Поняття «дитина» ототожнюється із сенсом життя та продовження лінії роду. Незначній кількості респонденток властиві переконання про те, що дитина – це, перш за все, клопоти та велика відповідальність, тому майбутнє материнство таким досліджуваним уявляється як постійна праця над собою.

Висновки. Теоретичний аналіз наукових досліджень засвідчив, що образ себе як майбутньої матері є надзвичайно глибинним психологічним явищем з індивідуальними відмінностями. Він поєднує в собі особистісну і ціннісну сфери дівчини, які представлені системою її рефлексивних очікувань щодо власних переживань про майбутнє материнство, ціннісним ставленням до майбутньої дитини та прогнозує її ролі та дії й поведінку як майбутньої матері.

Результати констатувального експерименту показали, що 19,91% дівчат юнацького віку мають високий рівень сформованості Я-образу матері; 44,36% – середній; низький рівень сформованості Я-образу майбутньої матері мають 35,73% респондентів. Під час проведення емпіричного дослідження було виділено ряд критеріїв, які презентують сформованість образу матері – ціннісне ставлення до материнства; ідентичність дівчини з образом власної матері; ціннісне ставлення до партнера як батька майбутньої дитини та емоційне прийняття образу майбутньої дитини. Данні критерії формуються під впливом соціально-психологічних детермінант: батьківсько-дитячої взаємодії у родині, де відбувається процес ідентифікації дівчини, закладаються уявлення про образ майбутнього чоловіка та ставлення до майбутньої дитини, та тенденцій соціуму, які можуть нав'язувати певні ідеали поведінки, змінювати систему цінностей, формувати установки на материнство.

Подальші наші емпіричні розвідки будуть спрямовані на вивчення змінюваності системи соціальних цінностей дівчат на різних етапах онтогенезу, впливу соціокультурних умов на становлення Я-образу майбутнього материнства, зокрема, у вмотивованості народжувати дітей та переструктуруванні ціннісної ієрархії відносно сімейних орієнтирів, які, безперечно, змінюють свою структуру під впливом культурно-історичного розвитку суспільства та засобів масової інформації.

Література

1. Брутман В.И. Психологические феномены, возникающие в связи с нежеланной беременностью. // Психология сегодня. – вып.4.-1996.- с.150-151.
2. Васягина Н.Н. Субъектное становление матери в современном социокультурном пространстве России [Текст]: монография / Н.Н. Васягина; Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург: [б.и.], 2013. – 364 с.
3. Дослідження прихильників child-free руху [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cfsurvey.freesevers.com/thesisfiles.htm/>
4. Ивакина В.В. Формирование у студенток психологической готовности к материнству / В.В.Ивакина. Автореферат дис. канд. психол. наук. –Ставрополь, 2006. – 23 с.
5. Кон И.С. Материнство и отцовство в историко-этнографической перспективе // Советская этнография. 1987. – № 6. - С. 26-37.
6. Мальтеникова Н.П. Ценностное отношение к родительству и его трансформация в зависимости от социокультурных условий. Курган [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу: <http://osp.kgsu.ru/maltin/tezis06.pdf>
7. Пономарева Е.М. Психологические особенности формирования образа материнства в онтогенезе / Е.М.Пономарева // Историческая и социально-образовательная мысль. 2013. № 2 (18) – 161-164с.

8. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд.-М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. - 768с.

Бондарчук О. Ю. Социально-психологические детерминанты формирования образа матери у девушек юношеского возраста в современном обществе. В статье осуществлен теоретико-эмпирический анализ социально-психологических детерминант формирования образа материнства у девушек юношеского возраста как одной из составляющих Я-концепции личности. Подчеркнуто смысл определения личностных и социальных факторов в контексте относительно их влияния на психологическую готовность к выполнению материнских функций. На основе анализа психологических подходов к пониманию материнства, сделана попытка определить понятие «образ матери». Становление Я-образа будущей матери рассмотрено через призму ценностно-личностного подхода, где ценность материнства является личностно значимой жизненной ценностью у девушек юношеского возраста. Представлены к рассмотрению взгляды отечественных и иностранных психологов относительно структурных компонентов образа матери. Освещено влияние социально-экономических изменений, переоценки семейных традиций, ценностей межличностных отношений на формирование положительного эмоционально-значимого представления об образе матери и ребенка в мире и современном украинском обществе.

На основе анализа проведенного исследования выделены критерии, которые являются базовыми для формирования образа матери у девушек юношеского возраста: ценностное отношение к материнству; идентичность девушки с образом собственной матери; ценностное отношение к партнеру как отцу будущего ребенка и эмоциональное принятие образа будущего ребенка. Определены перспективы дальнейшей научной работы, заключающиеся в изучении мотивированности рожать детей и реструктурировании ценностной иерархии относительно семейных ориентиров под влиянием сменяемости системы социальных ценностей девушек на разных этапах онтогенеза.

Ключевые слова: материнство, Я-образ матери, юношеский возраст, ребенок, ценности, семья, общество, личность.

Bondarchuk O. Y. Social-psychological determinants of formation of a mother self-image in girls of adolescence ago in today's society. In this article made theoretical and empirical analysis of the social-psychological determinants of formation of a mother self-image in girls of adolescence ago as one of the components of self-conception of personality. Underscored the importance of the definition of personal and social factors in the context of a relatively their impact on the psychological readiness to perform maternal functions. Based on the analysis of psychological approaches to the understanding of motherhood, had a bash at define the mother self-image concept. The formation of the future mother self-image reviewed through the prism of values and personal approach, where the motherhood value is personally meaningful life value in girls of youthful age. Presented to the consideration of the views of domestic and foreign psychologists a relatively structural components of the mother self-image. Adduced the influence of social and economic changes, transvaluation family traditions, values interpersonal relationships to formation a positive emotional imagination of a mother and child in world and the Ukrainian society.

Based on the analysis of the carried out research highlighted the criteria that are the base for the formation of the mother self-image of teenager's girls: valuable attitude to motherhood; the identity of the girl with the self-image of her own mother; valuable attitude to a partner as the father of the future child and the emotional acceptance of the self-image of the future child. Perspective of further scientific work is to study the motivation to have children, and restructuring of the hierarchy of values a

relatively family orientation under the influence of the turnover of the system of social values of girls at different stages of ontogeny.

Keywords: motherhood, mother self-image, adolescence, child, values, family, society, personality.

Відомості про автора:

Бондарчук Оксана Юріївна – магістр психології, практичний психолог ДНЗ №430 м. Києва.

Статтю подано до друку 10.05.2016

УДК 159.922.27::159.923.5:159.922.1:376.43

© А. С. Грикун, 2016

А. С. Грикун (м. Київ)

СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Грикун А. С. Ставлення батьків та його роль у формуванні гендерних уявлень підлітків з порушеннями розумового розвитку. У статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми формування гендерної ідентичності та гендерних уявлень підлітків з порушеннями розумового розвитку та результати емпіричного вивчення стану сформованості у них здатності до емпатії як однієї із умов їх гендерної ідентифікації упродовж всього життя. У процесі вивчення проблеми встановлено, що основним механізмом формування гендерних уявлень цих підлітків є ідентифікація та наслідування характеру статево-рольових стосунків у сім'ї. Виявлено відсутність самостійних досліджень цієї проблеми саме на вибірці підлітків з порушеннями розумового розвитку, що вказує на існування низки труднощів, які впливають саме із специфіки розвитку та формування їх гендерної ідентичності в системі сімейної та/або родинної взаємодії. Встановлено факт упередженого ставлення батьків цих дітей до проблем статево-рольової поведінки у сім'ї та відсутність мотивації до оприлюднення основних сімейних проблем, невирішеність яких впливає на формування гендерних уявлень цих підлітків та їх ставлення до об'єкта прихильності. Вивчення стану сформованості емпатії як властивості особистості до тестування реальності та встановлення факту існування іншого й побудови комунікації з ним, ми дійшли висновку, що емпатія здебільшого представлена у дівчаток. Щодо хлопчиків, то в них існують показники низького рівня її сформованості, що підтвердило наші спостереження і описи гендерних уявлень цих підлітків як неусвідомлених та закріплених здебільшого агресивними насильницькими діями у ставленні до осіб протилежної статі. Також встановлено, що саме позиція ставлення батьків до формування гендерних уявлень цих підлітків є основою формування їх гендерної ідентичності та уявлень і практично прихованою для емпіричного вивчення, оскільки батьки цих дітей уникають бесід та інтерв'ювання.

Ключові слова: гендерна ідентичність, гендерні уявлень, емпатія, підлітки з порушеннями розумового розвитку, ставлення батьків.

Постановка проблеми. Сучасний стан досліджень проблем гендеру в психологічній науці набирає значних обертів. Саме до питання становлення гендерної ідентичності, її механізмів та причин формування, гендерних уявлень та стереотипів як її складових – прикута увага й в освітніх та громадських проектах практично в усьому світі. У цьому контексті, вивчення проблем гендерних уявлень в підлітковому віці (в нормі та при порушеннях психічного розвитку)